

7. Козлов А. Е. Социальная политика: конституционно-правовые проблемы. – М.: Наука, 1990. – 160 с.
8. Держархів Донецької обл., ф. Р-4249, оп. 7, спр. 8693, арк. 188.
9. Там само, спр. 7845, арк. 34.
10. Там само, спр. 8885, арк. 121.
11. Там само, спр. 8877, арк. 57.
12. Там само, спр. 8883, арк. 211.
13. Там само, спр. 8882, арк. 21.
14. Там само, спр. 7849, арк. 148.
15. Там само, спр. 8544, арк. 44.
16. Там само, арк. 45.
17. Будь здоров [Електронний ресурс]/ - Режим доступу:
<http://livelycloud.com/blessyou/texts/balance.htm>
18. Держархів Донецької обл., ф. Р-4249, оп. 7, спр. 8542, арк. 78.
19. Там само, арк. 79.
20. Там само, арк. 45.

Надійшла до редакції 14.05.2014 р.

ББК 63.3 (4 УКР)635/6

СТРАЙК УКРАЇНСЬКИХ ШАХТАРІВ У ЛИПНІ 1989 р.: АНАЛІЗ ПРИЧИН, РЕЗУЛЬТАТІВ ТА НАСЛІДКІВ

В. Л. Агапов

АНОТАЦІЯ

У статті аналізуються політичні передумови, виробничі, економічні, соціальні та психологічні чинники найпотужнішого в історії України шахтарського страйку, що відбувся 25 років тому. Окреслено соціально-економічні завоювання гірників, з'ясовано міру загрози страйку для влади, його історичне значення та вплив на стан справ у вугільній промисловості і подальшу долю «перебудови».

Ключові слова: шахтар, страйк, зарплата, товарний голод, система управління.

У липні 2014 р. відзначається 25-та річниця наймасштабнішого в історії України шахтарського страйку. Одним із його результатів стало відродження в УРСР робітничого руху, який, на думку істориків, здійснював «...значний, а іноді й вирішальний вплив на усі процеси», що протікали у радянському суспільстві в 1989 – 1991 рр. [1]. Включення в економічну та політичну боротьбу гірників було однією з підстав, яка дозволила керівникові союзного уряду М. Рижкову дійти висновку, що з 1989 р. «перебудову» розстрілювали впритул [2]. Історіографія проблеми представлена публікаціями А. Русначенка [3], В. Бурносова [4], В. Сарбея [5], В. Докашенка [6], В. Барана [7], Н. Шевченко [8], Т. Болбат [9], К. Кузіної [10], В. Дрягліна [11], автора статті [12]. Дослідники розкрили перебіг страйку, окреслили економічні та політичні вимоги шахтарів, деякі з його результатів.

Метою статті є з'ясування комплексу чинників, що привели до страйку, його значення для подальшого розвитку держави, суспільства, шахтарських колективів зокрема.

Політичні передумови. Відродження страйкового руху у 1989 р. відбулося завдяки новій суспільно-політичній ситуації в країні, яка формувалася з приходом до влади М.

Горбачова. Новий лідер та його прихильники прагнули підірвати основи бюрократичної радянської держави. Резолюція XIX конференції КПРС «Про демократизацію радянського суспільства і реформу політичної системи» (1988 р.) ставила перед органами влади завдання створити умови для повного розвитку ініціативи громадян. Завдяки політиці відкритості в суспільній свідомості відбувалося розвінчання авторитету держави, її основних інститутів. Зведення М. Горбачовим та ідеологічним апаратом ЦК КПРС причин економічних проблем держави до саботажу противників «перебудови», які знаходяться в партапараті і в місцевих органах влади, формувало в свідомості шахтарів примітивне уявлення про шляхи виходу із кризи. В УРСР, як і у СРСР, починався перший етап шахтарського руху, який В. Березовський, М. Кротов та В. Черв'яков визначають як етап політклубного руху[13]. Один із таких клубів був організований на шахті «Павлоградська» ВО «Павлоградвугілля». Його організатор електрослюсар шахти В. Степаненко про створення та діяльність клубу розповідав: «Ми організували політклуб «Факел» та проводили регулярно засідання у гуртожитку шахти ім. Героїв космосу. У нас не було мети кликати народ на барикади. Ми вважали, що це буде провокацією, авантюрою ... У «Факела» був свій статут, а прийняли ми до виконання Програму КПРС. У політклубі ми розробляли систему нових принципів життя» [14]. Деякі з гірників на початку 1989 р. висунули свої кандидатури для обрання народними депутатами СРСР, зокрема гірник донецької шахти ім. О. Засядька П. Побережний, бригадир прохідників горлівської шахти ім. М. Ізотова В. Павлов, бригадир гірничоробітників шахти ім. О. Стаханова О. Ляшок, вибійник шахти «Єнакіївська» А. Колосок та інші. Спроба гірників повести самостійно своїх представників у вищий орган влади скінчилася безрезультатно. Однак, накопичений гірниками досвід згодився. Більшість гірників-кандидатів у народні депутати у липні 1989 р. опинилися серед лідерів страйку. Проведені у липні 1989 р. у Кузбасі та на Донбасі соціологічні дослідження дозволили встановити наявність глибокого розриву між владою та шахтарями. Обраним народним депутатам міра довіри складала 13 %, керівництву КПРС – 6 % [15].

Виробничі чинники. На боротьбу зі владою зважилися робітники, які мали найгірші умови праці. У жодному з видів людської діяльності умови праці не були такими небезпечними, як у вугільній галузі. Саме тут концентрувалася найбільша кількість несприятливих для людини чинників – понад 200, із яких основних було 18. КПРС не змогла забезпечити просування НТП у вугільній промисловості, нейтралізувати зростання негативних чинників, які супроводжували поглиблення вуглевидобування, не змогла створити більш-менш нормальні температурні умови праці на глибоких і надглибоких шахтах, де природна температура порід досягає 50°. Письменник Б. Яроцький дав наступний опис роботи гірника в умовах високої температури: «Уже за півгодини натільну білизну хоч викручуй, а у гумових чоботах хлюпає, немов вода, твій власний піт. Тому у вибоях люди віддають перевагу роботі роздягнутими, а точніше, голими, соромитися немає кого» [16]. В екстремальних умовах праці температура тіла підвищувалася до 37,4°. Внаслідок посиленого потовиділення за зміну гірники втрачали 3 – 3,5 кг маси тіла. Негативні чинники, що впливали на умови вуглевидобування, усе наполегливіше заявляли про себе зі старінням шахт, поглибленням горизонтів, використанням потужної прохідницької і виймальної техніки, відставанням машинобудування від потреб очисних і прохідницьких бригад. Умови праці на шахтах Донбасу були особливо неприродними. Умови праці шахтарів цього басейну є найскладнішими у світовій практиці. Під час праці «рачки» шахтарі отримували дискову грижу, запалення меніска, поліартрит, бурсит та інші захворювання суглобів і опорно-рухової системи. У республіці під час видобування 1 млн т вугілля гинуло 2,35 людини (союзний показник – 1 гірник), у

ВО «Донецьквугілля» –2,5, на шахтах Центрального району Донбасу – 2,8 [17]. На шахтах, які розробляли тонкі круті пласти, частота травмування була найвищою. Під час видобування 1 млн т вугілля із тонких пластів виявлялися покаліченими 440 гірників. На 230 шахтах кількість вугільного пилу у вибоях перевищувала гранично допустимі норми в десятки і сотні разів. В умовах підвищеної запиленості працювали 221 тис. (58 %) підземних робітників. Шахтар про свою роботу у таких умовах розповідав: «З шести робочих годин три у респіраторі. А потім задихаєшся. І, пом'янувши всіх святих і прісних, зриваєш респіратор і до кінця зміни уже «мантулиш», ловлячи на повні груди густе із розмолотою гірничою масою повітря»[18]. Не дивно, що у структурі професійних захворювань перше місце посідала пилова патологія, особливо у робітників шахт, які добували антрацит. Стосовно умов праці українських шахтарів може бути використана оцінка, зроблена К. Марксом у період становлення індустріального суспільства. Він писав, що відбувається «систематичне грабування всіх умов, необхідних для життя робітника під час праці: простору, повітря, світла, а також усіх засобів, що захищають робітника від небезпечних для життя або шкідливих для здоров'я умов процесу виробництва» [19]. Соціологічне опитування, проведене на шахті ім. Д. Мельникова ВО «Лисичанськвугілля», дозволило встановити, що були не задоволені умовами праці 45,5 % гірників [20]. У свідомості шахтарів було розуміння абсолютної необхідності шахтарської праці для суспільства, із одного боку, і уявлення про злочинне ставлення до потреб гірників із боку влади й усіх тих, хто мав забезпечити нормальні та безпечні умови праці, з іншого. Ставилося питання: «Ну чому ми такою ціною оплачуємо вугілля? Чому ми не розуміємо ціну цієї крові? Чому ми перемелюємо зараз стільки людей, золотий генофонд країни у шахтах? Яка ціна цього життя?» [21]. Шахтар В. Комаров у зв'язку із наявністю високотемпературних вибоїв запитував: «Чому така пекуча для усіх проблема не вирішується? Чому впродовж декількох десятиліть про це тільки ведуться розмови? Невже не можна ґрунтовніше готуватися до введення [в експлуатацію] кожного глибинного підприємства? Хто відповідь на ці питання? Чи можна працювати в наших умовах без збитку для здоров'я? Як довго людина може таке витримати?» [22].

Соціально-економічні передумови. Коли розпочалася «перебудова», нове партійне-державне керівництво СРСР зважалося на істотне підвищення зарплатні, сподіваючись посилити мотивацію високопродуктивної праці. Однак у вугільній промисловості зростання зарплати майже не відбувалося. У лютому 1987 р. була прийнята постанова ЦК КПРС, РМ СРСР і ВЦРПС, яка надала право підприємствам базових галузей здійснювати доплати до тарифних ставок і окладів за роботу в нічні (+40 %) і вечірні зміни (+20 %). Такі доплати стали виплачуватися металургам та хімікам, коксохімікам та машинобудівникам. РМ СРСР грошей вугільній промисловості для виплат не виділила. У Донецькій області в 1985 – 1988 рр. темпи зростання зарплати гірників у 2,6 рази поступалися темпам зростання зарплати працівників металургійних підприємств [23]. З 1989 р. у планово-збитковій вугільній галузі впроваджувалися ринкові (госпрозрахункові) відносини. Тільки 17,5 % гірників вважали доцільним їх запровадження і лише за умови відповідального ставлення до справи керівників і самих робітників [24]. Їх думки нікого не цікавили. «Госпрозрахунок» впроваджувався адміністративними методами [25]. Перехід на «госпрозрахунок» ударив по зарплаті шахтарів. План 1988 р. на шахтах Донецька не виконали 35,6 % госпрозрахункових бригад [26]. В умовах, коли до 50% заробітної плати шахтарів становили преміальні, матеріальне становище значної частини шахтарських колективів, що не виконали річні плани, похитнулося. Гірників підштовхувало до страйків небажання виявитися обділеними у зарплаті порівняно з

колективами інших галузей народного господарства і шахт СРСР. У першому півріччі 1989 р. страйки відбулися на окремих ділянках 13 шахт (за нашими підрахунками) із 283. Вони свідчили про те, що у галузі накопичується незадоволення системою економічних та виробничих відносин.

У 1989 р. в країні відбувався розвал фінансової системи. У першому кварталі 1989 р. при темпах росту продуктивності праці на 4,5% темпи росту заробітної плати склали 7,6%, і такого порушення економічних законів не було протягом усіх післявоєнних років. 15 березня 1989 р. ЦК КПРС і уряд прийняли постанову «Про заходи щодо фінансового оздоровлення економіки і зміцнення грошового обігу в країні в 1989–1990 рр. і в XIII п'ятиріччі», яка безпосередньо зачіпала інтереси вугільної галузі [27]. Метою програми було скорочення бюджетних витрат і збільшення прибутків на 29,3 млрд крб. у 1989 р. і на 33,7 млрд крб. у 1990 р. Найближча перспектива для майже половини українських шахт була загрозливою. У документі говорилося: «У XIII п'ятиріччі виключити практику вилучення міністерствами і відомствами частини прибутку підприємств, що працюють рентабельно, задля виплати різних дотацій збитковим і низькорентабельним підприємствам» [28]. І тільки вкрай обмежена кількість колективів, передусім, шахти, що видобували коксівне вугілля, мали фінансуватися з централізованих джерел. В УРСР почався товарний голод. Прибуток населення Донецької області у 1988 р. на 180 млн. крб. перевищив витрати. Для запобігання інфляції необхідно було мати товарів на 1 млрд. крб., яких не було. Збільшився незадоволений попит на всі види продукції, які ще у 1988 р. були в достатніх кількостях. Гостродефіцитними стали не тільки м'ясо, тваринне масло, сири, але й сіль, борошно, рослинна олія. Порівняно із 1986 р. у шахтарських родинах зменшилося споживання всіх продуктів харчування: риби і яєць – на 13,4 %, м'яса і м'ясопродуктів – на 8,6 % [29]. Недостатній і незбалансований раціон харчування не дозволяв працівникам поповнювати витрати фізичних сил, виконувати в повному обсязі свої виробничі функції, що вимагали значних фізичних зусиль. Окремі продукти із квітня 1989 р. можна було купити тільки за картками. На Донбасі у червні 1989 р. місячна норма продажу цукру складала 2 кг на 1 особу. Соціологічні дослідження, проведені в липні 1989 р., виявили, що 86% людей, які вийшли на страйк, його основною причиною назвали дефіцит найважливіших продовольчих і промислових товарів [30].

Психологічні передумови. Вони формувалися десятиліттями і були реакцією на реалії радянського суспільства та вугільної промисловості. «Статут про дисципліну працівників, зайнятих на роботах в особливо небезпечних підземних умовах» (1976 р.) дав поштовх до зловживань службовим становищем, до поширення стилю керівництва, що принижував людську гідність. Зживаючи передчасні виїзди з шахт, прогули, вимагаючи дотримання гірниками правил техніки безпеки керівництво підприємств використовувало для досягнення цієї мети всі адміністративні засоби. Недисциплінованих шахтарів не тільки звільняли та карали в адміністративному порядку (у першому півріччі 1989 р. кількість звільнених гірників на 19,5% перевищувала цифру аналогічного періоду 1988 р. [31]), їх виселяли з відомчого житла, їм віддаляли чергу на отримання квартир, переносили відпустки з літа на зиму. Гірників позбавляли премій або зменшували суми винагород, позбавляли путівок до будинків відпочинку та доплат за безперервний стаж роботи. На думку гірників, «Статут» був тим документом, який дозволив запровадити на шахтах «кріпацтво». Намагання М. Горбачова розворушити суспільство мали наслідком зміцнення у значної частини гірників почуття власної гідності. Ідеологія духовного очищення та оновлення давала заряд енергії тим шахтарям, які прагнули до реалізації особистого професійного та інтелектуального потенціалу. Найбільш докладно мотивація участі у страйку

висловлена прохідником донецької шахти ім. 60-річчя Радянської України В. Колесніковим: «Нам не дають видавити з себе рабство. Тому я пішов на майдан вичавлювати із себе раба. Не шматок ковбаси мені потрібен, я можу поділитися» [32].

Науковці відзначають, що гірники «дуже чутливі до образ та несправедливості», «потреба у справедливості для робітників є однією з найбільш актуальних» [33]. Для шахтарів ставало очевидним, що якість життя визначається не кількістю і якістю праці, а причетністю до розподілу дефіциту. Джерелом нервозності людей була поведінка працівників магазинів, які демонстрували властиві радянській торгівлі риси: обман і обраховування покупців, приховування від вільного продажу товарів, розкрадання товарів та коштів. «Те, що я заробив, отримують спекулянти, які торгують з-під прилавка», – обурювався гірничоробітник очисного вибою донецької шахти ім. газети «Правда» [34]. Зрозумілі слова шахтарського обурення: «Погляньте на тих, хто працює у магазині або на базі за 80 крб. Він живе як король. Зарплата у шахтаря 600 – 700 крб., а йому не вистачає на елементарне людське життя» [35]. Становище в торгівлі розглядувалося як знуцання над справедливістю. Діяльність кооператорів, які отримували користь із дефіциту продовольчих товарів, а також наслідки цієї діяльності – поява рекету і криміналізація торгівлі – викликали у гірників осуд, а економічна політика КПРС – сувору критику. У 1985–1989 рр. шахтарі пережили не тільки емоційний підйом, але і емоційне падіння, що було пов'язано з розчаруванням людей у спроможності влади навести у країні лад. Шахтар запитував: «Що потрібно зробити, щоб наше господарство було керованим? Напевно, комусь голову відрубати, щоб інші почали ворухитися» [36]. Шахтар із Антрацита Ф. Казунна стан справ у суспільстві відреагував словами:

*Бабка-крыса глаголет крысятам:
«Намотайте на хвост, постелята.
Нас задушит, как мор, как зараза,
Перестройки последняя фаза»[37].*

Свою роль у ускладненні психологічної ситуації відіграв приїзд у Донецьк у лютому 1989 р. М. Горбачова. На зустрічі із групою гірників лідер СРСР закликав їх зайняти жорстку позицію стосовно керівників усіх рангів. «Той, хто стоїть на шляху перебудови, незалежно від того, яке займає крісло, його треба посунути [...]. Хто говорить, що він за перебудову, а сам намагається збавити темп – це найнебезпечніші люди»[38]. Гірники ділилися враженнями від візиту: «Коли приїздив Горбачов у Донецьк, ви б подивилися потім, що діялося хоча б на нашій шахті!»[39]; «було зрозуміло, особливо після приїзду Горбачова у Донецьк, що досить іскри і запалає» [40]. І вже 11 березня розпочався добовий страйк 58 гірників на ділянці № 8 шахти «Лідіївка» ВО «Донецьквугілля». У суспільній та індивідуальній свідомості не тільки фіксувалося незадоволення виробничим та соціальним життям, але і формувався алгоритм поведінки, яка може змінити цей стан.

Сколихнули шахтарів УРСР, підняли їх на всеукраїнську акцію гірники шахт Радянського району м. Макіївки Донецької області. В історії українського суспільства ще не було такого широкомасштабного страйку. Якщо весняні акції свідчили про відродження страйкового руху, то липневий виступ завершив цей процес. Боротьбу за соціально-економічні та політичні права 180 тис. робітників Кузбасу підтримали 300 тис. шахтарів України, що додало страйковій виняткового розмаху та значення. З 246 шахт УРСР (адміністративних одиниць) брали участі у страйку всі 122 шахти у Донецькій обл., 74 (76,6 %) у Ворошиловградській, 11 у Дніпропетровській (100 %), 15 у Львівській і Волинській областях (100 %). В УРСР страйкували 90 % шахт, у той час, як в СРСР – 78 %. 57 % шахт, що узяли участь у загальносоюзному страйку (222 із 388), були українськими. У різних регіонах активність гірників була різною. Якщо у

Ворошиловградській області у страйках взяли участь 22,1 % робітників шахт, то у Донецькій – 43,5 %, у Дніпропетровській – 45 %. Робітники Кіровоградської, Черкаської, Житомирської областей зберегли виробничий режим. Страйк міг відбутися в таких розмірах тільки завдяки критичній масі виробничих, соціально-виробничих і соціальних протиріч, які досягли свого максимуму; завдяки зниженню ефективності системи управління колективами, побоюванням українських гірників не отримати тих пільг, які вибороли шахтарі Сибіру, бажанням робітників не втратити свій шанс і за допомогою страйку водночас вирішити весь комплекс виробничих і соціальних проблем, моральній та політичній підтримці виступу макіївських шахтарів з боку ЗМІ. Страйк в УРСР був пов'язаний не тільки з наявністю об'єктивних передумов. М. Горбачов як лідер держави виявився не здатним адекватно реагувати на виклики часу.

Політичні результати страйку. М. Горбачов, який хотів розворушити суспільство, домігся свого. Залучення за Кузбасом до страйку шахтарів УРСР свідчило про початок нового етапу в історії «перебудови». Ставлення людей до страйку було неоднозначним. Частина суспільства у цьому виступі побачила «свято демократії», інша – це саме явище охарактеризувала словами: «Сталася біда». «Напевно, вона [перебудова] нічого нам не дасть, і таким шляхом нам не треба йти», – говорив шахтар[41]. Була висловлена думка: «Сьогодні всі ми перебуваємо у потязі, який зійшов із рейок, рухається разом із машиністом локомотиву кудись по шпалах, і ми всі не знаємо, як діяти, чим це все закінчиться»[42]. Шахтарі вперше втрутилися у царину політики, і ця спроба виявилася вдалою. Відповідальність за виникнення страйку, як того хотів М. Горбачов, шахтарі поклали на місцеві органи влади та Мінвуглепром СРСР. М. Горбачов та ідеологи ЦК КПРС спотворили мотиви шахтарського виступу, використали акцію гірників для обґрунтування необхідності продовження «перебудови». У «Протоколах» були зафіксовані зобов'язання ВР СРСР і союзного уряду перед гірниками. Їх виконання ставало умовою перебування М. Горбачова та М. Рижкова при владі. Вимоги відставки секретарів міськкомів КПУ, голів виконкомів міст, що пролунали й частково були задоволені, передували вимогам відставки обкомів КПУ, ЦК КПУ та ЦК КПРС, ліквідації партійних органів у КДБ і правоохоронних органах, ліквідації парткомів на шахтах. Страйк показав ефективність використаних владою засобів впливу на суспільну свідомість, сприйнятливості гірників до установок, що надходили через ЗМІ. Той факт, що лише у декількох містах України, що страйкували, шахтарі звернулися за допомогою до трудових колективів міст, доводить, що КДБ вдалося запобігти поширенню страйку на підприємства інших галузей промисловості. Встановлений прямий контакт між представниками шахтарських колективів та керівниками держави об'єктивно сприяв політизації руху. Потрібно погодитися з висновками В. Мау, який пише: «Страйки за своїми масштабами та координованості дій їх учасників (особливо на міжгалузевому рівні) не мали особливої загрози для влади»[43]. КПРС належало виробити тактику поведінки стосовно активістів страйкового руху, які відчували смак перемоги, усвідомлювали себе борцями з несправедливістю і вже не хотіли повертатися у вибої.

Завдяки страйку у суспільстві посилювалися позиції тих, хто наполягав на легалізації приватної власності. У «Протоколах» був зафіксований пункт: «широко використовувати різні форми власності на засоби виробництва – державну, кооперативну та інші», який став серйозним аргументом у полеміці прихильників відродження інституту приватної власності із супротивниками економічних реформ. 1-го серпня 1989 р. був прийнятий закон СРСР «Про внесення змін та доповнень до Закону СРСР «Про державне підприємство (об'єднання)», у якому ст. 6 була викладена у новій редакції: «Підприємства, об'єднання й організації можуть самостійно створювати на договірних засадах концерни, консорціуми, різні асоціації та інші великі

організаційні структури, у тому числі за участю кооперативів та спільних підприємств, створюваних з фірмами іноземних держав»[44]. 18-го листопада був опублікований проект закону СРСР «Про власність». У ньому допускалися різні форми власності, передбачався викуп засобів виробництва групами приватних осіб й акціонерів, орендарями. Липневий страйк на якийсь час загальмував розвиток кооперативної форми власності, але сприяв більш повному її правовому забезпеченню. Гірники вимагали припинення діяльності посередницьких кооперативів, що виникли на шахтах, у торгівлі та сфері послуг. У Ворошиловградській області після страйку було закрито 256 кооперативів, у Донецькій – 160 [45]. ВР СРСР спробувала врегулювати виниклу проблему. 16-го жовтня 1989 р. був прийнятий закон «Про внесення змін і доповнень до закону СРСР «Про кооперативи в СРСР», а наступного дня ВР СРСР прийняла постанову «Про впорядкування торгівельно-закупівельної діяльності кооперативів і регулювання цін на товари (послуги), що надаються кооперативами населенню та організаціям». Законодавець визнав, що кооперативи займалися спекулятивною діяльністю, використовували труднощі, які склалися на споживчому ринку, з метою отримання невинуватих доходів. Всупереч шахтарським вимогам кооперативний рух набув ще більшого розмаху. Якщо до початку страйку у Донецькій області було зареєстровано 278 кооперативів, з яких діяли 147, то 1-го січня 1991 р. зареєстрованих кооперативів було 4987, з яких діяли 3749.

Виступ шахтарів мав ще один політичний результат – поглиблення кризи у відносинах між ЦК КПРС та регіональними, місцевими та шахтними організаціями КПУ. Секретар парткому однієї з торецьких шахт висловився так: «Низові організації оцінили дії ЦК [під час страйку] дуже негативно. Якщо раніше ми боялися вимовляти вголос про недоробки в ЦК КПРС, то зараз терпіння у багатьох партійних працівників луснуло, тому що все зводиться до протиставлення місцевих партійних організацій та КПРС. [Мовляв,] ЦК приймає вірні рішення, а партійні працівники на місцях цю лінію викривляють і ведуть не в той бік, гальмують перебудову» [46]. Бунт партійних секретарів, що відбувся на нараді у ЦК КПРС у липні 1989 р., підтвердив наявність принципового конфлікту між генеральним секретарем та секретарями регіональних парторганізацій. М. Горбачов «скористався страйками гірників, щоб завершити чистку партійного апарату»[47]. 31-го липня ЦК КПРС прийняв рішення провести у жовтні – листопаді перевибори партійних комітетів і бюро від первинних організацій до ЦК союзних республік. У вугільних регіонах критерієм для обрання до складу партійних комітетів була поведінка члена КПРС під час страйку. Страйк продемонстрував рівень політичної культури одного із загонів промислового пролетаріату України, виявив людей, здатних до виконання функцій громадських лідерів. Шахтарі, що на кілька днів вирвалися з вибоїв, були змушені стати членами страйккомів та взяти на себе моральний тягар відповідальності за знаходження компромісу зі владою. Переговори зі владою дозволили гірникам зрозуміти, що вони не мають ні професійної, ні політичної організації, здатної просувати їх інтереси. Шахтарі як «клас у собі» ставав «класом для себе» і пристосовувався жити у суспільстві, в якому запроваджувався принцип «кожному своє». У незвичній для себе ситуації гірники змогли самоорганізуватися, не переступили межу, за якою починаються насильство, хаос і кров. Вони втратили страх, на якому у переважній мірі була заснована система державного керівництва та галузевого управління. Гірники висловлювалися: «Після страйку ми стали іншими людьми. Відчули свою силу, зрозуміли, що в змозі примусити владу поважати себе»[48]; «ми зрозуміли, що цим страйком ми можемо боротися з бюрократією, із рутинною»[49]; «ми довели, що не зникло у нас почуття боротьби зі свавіллям та насильством» [50]. Шахтарі замислилися про перспективи свого подальшого життя. Лідер страйкового руху Волині В. Тулупов зрозумів, що народ стоїть перед вибором:

або й далі жити у тому стані, у який його завела партійна еліта, або через залучення до культурної спадщини людства будувати гуманні відносини між людьми [51]. Шахтарі самостійно намагалися визначити місце страйку в історичному процесі, зв'язок свого виступу з політичною боротьбою українського та російського пролетаріату. Про це свідчать роздуми електрослюсаря шахти «Ясинівська-Глибока» І. Маркусевича: «Страйк показав, що робітники стали на свої позиції, які були визначені з часу революцій» [52]. Влітку 1989 р. шахтарі накопичили безцінний досвід дійсно масових демократичних рухів. Якщо не було б липневого страйку, не було б страйків 1990 та 1991 років, походів на Київ у перші роки незалежності України. Виступ шахтарів показав, що не вичерпалася у них віра у можливість досягнення соціальної справедливості. Ця віра, а не бажання прискорити політику реформ, рухала людьми. Робітники хотіли реального соціалізму: високого рівня розвитку продуктивних сил, свободи в усіх галузях суспільства, наявності в їх руках політичної влади, реальної соціалістичної демократії, вільного розвитку людини й колективу, прямої участі в управлінні країною. Вони боролися проти соціальних деформацій у суспільстві, виступали за нову систему економічних та соціально-виробничих відносин у вугільній промисловості, прагнули очистити суспільство від хапуг та бюрократів, використовуючи психологічні «лінчуння» на мітингах ганьби. Вони хотіли жити у суспільстві, в якому «кожна людина могла б сміливо сказати злодієві «злодій», негіднику «негідник» і кожен був би впевнений у тому, що бюрократ не зможе залучити до відповідальності за сказану правду» [53]. Під час страйку розпочалося формування елемента політичної системи (страйккомів), який виходив за рамки визначеної владою її конфігурації і з часом відіграв певну роль в її трансформації. Шахтарі та їх лідери ставали фігурами у «великій шаховій партії» і не здогадувалися про її наслідки. Визначення тактики поведінки щодо шахтарського руху ставало одним із завдань владита українських опозиційних сил.

У дні страйку на другий план відійшли національні й релігійні конфлікти, політична боротьба у ВР СРСР. Шахтарі змусили країну, всі соціальні верстви й групи суспільства, національно-патріотичні сили звернути на себе увагу, зрозуміти, що саме робітничий клас є найважливішою силою суспільства. «Якщо шахтарі почнуть застосовувати силу, вони всю країну покладуть на лопатки», – заявляв один із керівників вугільної галузі [54]. Наявність у шахтарських колективах інтелекту, організаторських здібностей і моральних якостей багато у чому було відкриттям для суспільства. «Страйк поставив під сумнів поширені серед інтелектуалів уявлення про робітників як про брутальну алкоголізовану, декласовану масу, потенційну базу бюрократичної реакції й націоналізму» [55], – пише Д. Мендел. Особливості політичної культури суспільства, різний ступінь гостроти соціально-економічних проблем у різних регіонах України та галузях заважали розширенню страйку. Навіть на Донбасі, де всі мешканці відчували у доступі до товарних ресурсів та продуктів харчування ті ж самі труднощі, що й шахтарі, страйки відбулися, якщо не враховувати тижневий страйк робітників Микитівського ртутного комбінату, тільки на 65 українських підприємствах Мінвуглепрому СРСР (окрім шахт). Страйк шахтарів змусив керівників базових галузей народного господарства звернути увагу на підвідомчі колективи й зайнятися вирішенням їх проблем. Українська влада замислилася про долю галузі. ВР УРСР у своїх пропозиціях до проекту плану економічного та соціального розвитку УРСР на 1990 р. рекомендувала уряду вирішити питання про створення у республіці нової системи управління вугільною промисловістю [56]. Галузеві профспілки робили висновки із виступу гірників і переінакшували свою роботу.

Економічні наслідки. Наявність позапланового вуглевидобутку та значної кількості шахтарів, які не брали участь у страйку, зменшила негативні його наслідки.

На Донбасі план першого півріччя було перевиконано на 4,5 млн т [57], а втрати від страйку склали 2,3 млн т вугілля [58]. Страйк завдав удару гірничому господарству. Після його завершення в УРСР перебували у незадовільному стані 20 % очисних вибоїв [59]. На деяких шахтах були у неробочому стані до 60 % очисного фонду [60]. Шахти з найбільш занедбаним гірничим господарством не змогли у подальшому відновити свій потенціал. Порушився виробничий ритм. Якщо до страйку на шахтах Донецька щодобово видобувалося 63 тис. т вугілля, то у серпні на 21 % менше [61]. У серпні на Донеччині видобуток вугілля знизився на 12 %, з планом не впоралися 90 шахт і шахтоуправлінь із 122, у Ворошиловградській області не виконали плани 64 шахти із 92. Річні завдання виконані не були. Акція гірників не завдала серйозного збитку іншим галузям. За підсумками року в УРСР обсяг виробництва підприємствами чорної металургії зменшився на 0,7 %. Річний план цими підприємствами було виконано. Створена у державі система попередження надзвичайних ситуацій себе виправдала. Гірники змусили вищі державні органи звернути увагу на проблеми ВП УРСР. Шахти отримали гарантії самостійного розвитку. Страйк став однією із причин провалу програми стабілізації фінансової системи СРСР. Виконання «Протоколів» потребувало додаткових витрат на суму 2,7 млрд крб. Зміна пенсійного законодавства вимагала додаткових 28 млрд крб. Виконання вимог гірників вело до зростання собівартості добутого вугілля, що суттєво знижувало конкурентоспроможність вугільної галузі і ставило під сумнів її перспективи. 3 серпня 1989 р. РМ СРСР прийняла постанову № 608 «Про заходи щодо забезпечення виконання спільних рішень, прийнятих урядовими комісіями за участю ВЦРПС і страйковими комітетами робітників вугільних регіонів країни». Працівники Донецького обкому КПУ висловлювали занепокоєння: «Якщо хоч би на хвилину припустити, що постанова виконана не буде, то важко навіть уявити, що може статися» [62].

Соціальні наслідки. Наказом міністра Мінвуглепрому СРСР був затверджений список профзахворювань, який порівняно з чинним був розширений на 12 пунктів. До медичних закладів звернулися понад 20 тис. гірників і ветеранів праці з тим, щоб їх хвороби були віднесені до професійних. Уперше захворювання шахтарям встановлювалися об'єктивно. Із двох названих причин протягом 1989 р. профзахворювання були виявлені у 1503 гірників, що у 2,5 рази перевищувало показник 1988 р. [63] Розширилися можливості робітників покращити своє здоров'я у спеціалізованих установах. Влада брала на себе зобов'язання у проекті закону про відпустки передбачити наступне: до 45 робочих днів надавати додаткові відпустки до 12 робочих днів за вміст у повітрі вільного двоокису кремнію (понад 10 %), стільки ж днів за температурний режим і 3 дні за стаж. Максимальна тривалість відпустки досягала у сукупності 57 днів. Її можна було ділити на 2 частини. Значимість цього соціального завоювання видно із наступного порівняння: тривалість відпустки у шахтарів США становила 32 дні, ФРН – 33, Австралії – 36 днів. Постанова РМ СРСР «Про відпустки» була прийнята 2 липня 1990 р. В результаті страйку на Донбасі робітники основних професій могли виходити на пенсію за умови стажу роботи 20 років у віці не менше ніж 45 років. Закон «Про пенсійне забезпечення громадян СРСР» був прийнятий 15 травня 1990 р. Незважаючи на ажіотажний попит на продовольчі товари, неритмічність постачань та обмеженість асортименту, шахтарі та їх сім'ї за підсумками 1990 року були забезпечені продуктами харчування краще, ніж у 1989 р. У містах УРСР не було хлібних, тютюнових і винних бунтів. У повному обсязі скористатися своїми завоюваннями шахтарі не могли через криміналізацію торгівлі, через величезні обсяги вивезення продуктів харчування за межі Донбасу й республіки, які призначалися шахтарям. Не був подоланий ажіотажний попит на товари широкого вжитку. Страйк відкривав перспективу відродження шахтарських міст і вирішення

житлової проблеми. Шахтарі Донбасу отримали від держави обіцянку здійснити програму газифікації, водо- та електропостачання селищ, надати будматеріали для індивідуальних забудовників, здійснити ремонт житлового фонду. Фінансування Мінвуглепромом СРСР житлової програми збільшилося. Прийняття влітку 1990 р. союзним урядом постанови про розвиток шахтарських міст і селищ стало відповіддю влади на потреби населення вугільних регіонів. Незважаючи на зрив планів будівництва житла, у 1990 р. квартир гірниками було отримано більше, ніж у 1989 р. Відбулися зміни в адміністративному устрою УРСР. Селище міського типу Вугледар, яке раніше входило до складу Донецька, у жовтні 1989 р. стало містом районного підпорядкування. Тернівка Дніпропетровської та Димиров Донецької області серпні 1990 р. отримали статус міст обласного підпорядкування, що, мало наслідком збільшення фінансування місцевих органів влади.

Із подій 1989 р., шахтарського страйку суспільство зобов'язане зробити для себе висновки. Один з них полягає в тому, що залучення шахтарських колективів до процесу демократизації виробничого та економічного життя можливе, але тільки у тому випадку, якщо, по-перше, у них сконцентрований певний інтелектуальний і моральний потенціал, а у влади, по-друге, немає інших важелів досягнення цієї самої мети. Другий з них: без морального потенціалу, із судженнями: «законним є все, що відповідає інтересам народу», шахтарські колективи як суспільно-політична сила в умовах політичної кризи небезпечні. Деморалізовані та озлоблені шахтарі можуть бути втягнені у простір дій сил, зацікавлених у придушенні демократії та руйнації хиткого підґрунтя громадянського суспільства. Відзначаючи заслуги гірників, їх внесок у досягнення державної незалежності, бажано не допустити чергової революційної ситуації, у якій би шахтарі вели політичну боротьбу.

РЕЗЮМЕ

Возрождение забастовочного движения в 1989 г. состоялось благодаря новой общественно-политической ситуации в стране, которая сформировалась с приходом к власти М. Горбачева. На борьбу решились работники, которые имели наихудшие условия трудасредотраслейпромышленности. В угольной промышленности реального роста зарплаты не было. «Устав о дисциплине работников, занятых на работах в особо опасных подземных условиях» (1976 г.) дал толчок к злоупотреблениям служебным положением администрацией, к распространению стиля руководства, который унижал человеческое достоинство. В СССР начался товарный голод. Острodefицитными стали не только мясо, животное масло, сыры, но и другие продукты. Недостаточный и несбалансированный рацион питания не позволял работникам восстанавливать физические силы, выполнять в полном объеме производственные функции, которые требовали значительных усилий. В 1985-1989 гг. шахтеры пережили не только эмоциональный подъем, но и эмоциональный спад, который был связан с разочарованием людей в возможности власти навести в стране порядок. Сведение М. Горбачевыми идеологическим аппаратом ЦК КПСС причин экономических проблем государства к саботажу противников «перестройки», которые находятся в партаппарате и в местных органах власти, формировало в сознании шахтеров примитивное представление о путях выхода из кризиса. Борьбу за социально-экономические и политические права 180 тыс. рабочих Кузбасса поддержали 300 тыс. шахтеров СССР, что придало забастовке исключительный размах и значение. Из 246 шахт СССР в ней принимали участие все 122 шахты в Донецкой области, 74 в Ворошиловградской, 11 в Днепропетровской, 15 во Львовской и Волынской областях. 57 % шахт, которые взяли участие в общесоюзной забастовке (222 из 388), были украинскими. В СССР бастовали 90 % шахт, в то время, как в СССР – 78 %. В Ворошиловградской области в забастовках

приняли участие 22,1 % горняков, в Донецкой 43,5 %, в Днепропетровской 45 %. Шахтеры Кировоградской, Черкасской и Житомирской областей сохранили производственный режим. Забастовка могла состояться в таких размерах благодаря критической массе производственных и социальных противоречий, снижению эффективности системы управления коллективами, опасениям украинских горняков не получить те льготы, которых добились шахтеры Сибири, моральной и политической поддержке выступления макеевских шахтеров средствами массовой информации. Часть общества в выступлении горняков увидела «праздник демократии», другая это самое явление охарактеризовала словами: «Случилась беда».

Ключевые слова: шахтер, забастовка, зарплата, товарный голод, система управления.

SUMMARY

The revival of the strike movement in 1989 was due to the new political situation in the country, which was formed with M. Gorbachev's coming to power. In the coal industry there was not any real growth of wages. "The Charter about the discipline of the employees who work in hazardous underground" (1976) led to the abuse of official position by the administration, to the spread of the leadership style, which humiliated human virtue. In UkrSSR goods famine began. Not only meat, butter, cheese but other food products became scarce. Insufficient and unbalanced diet did not allow workers to recover physically and perform production function, which required considerable effort. In 1985-1989 miners felt not only emotional rise but also emotional decay, which were the consequences of the people disappointment in the possibilities of the authorities to restore the order in the country. Bringing state economic problems reasons by M. Gorbachev and ideological apparatus of the Communist party to sabotage of 'perestroika' opponents, who were in the party and in the local government, formed the primitive idea of the ways of coming out of the crisis in the miners' consciousness. The struggle for socio-economic and political rights of 180 thousand workers of Kuzbas was supported by 300,000 miners of UkrSSR, which gave the strike exceptional magnitude and importance. Among 246 mines of UkrSSR all 122 mines in Donetsk region, 74 ones in Voroshilovgrad region, 11 ones in Dnepropetrovsk region, 15 mines in Lviv and Volyn regions took part in it. 57 % of the mines, who took part in the all-Union strike (222 out of 388), were Ukrainian. In UkrSSR 90 % of the mines were in the strike at that time as in the USSR - 78 %. In Voroshilovgrad region 22,1 % of the workers of the mines, in Donetsk 43,5 %, in Dnipropetrovsk 45% took part in strikes. The miners in Kirovohrad, Cherkasy and Zhytomyr regions preserved the production mode. The strike could take place in the following amounts due critical mass production and social problems, reducing the efficiency of the groups control system, the Ukrainian miners' concerns not to receive the benefits that were got by the Siberian miners, moral and political support Makeyevka miners by media. In the miners' strike the part of the society saw the "festival of democracy", the other one characterized this phenomenon with the words: 'trouble happened'.

Keywords: miner, strike, wage, goods famine, management system.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. Русначенко А. М. Робітничий рух в українській революції 1989 – 1991 рр. / А. М. Русначенко // Другий міжнар. конгрес українців. 22–28 серпня 1993 р. – Львів, 1994. – Ч. II. – С. 149.
2. Рыжков Н. И. Перестройка: история предательств / Н. И. Рыжков. – М., 1992. – С. 14
3. Русначенко А. Стачка шахтеров на Украине в июле 1989 г. / А. Русначенко // Отечественная история. – 1991 – № 1. – С. 66–77; Русначенко А. Пробуждения:

- робітничий рух на Україні в 1989 – 1993 роках / А. М. Русначенко. – К., 1995. – 230 с.
4. Бурносов В. Ф. Соціально-економічне становище та політичне життя в Донбасі (1989 – 1994 рр.) / В. Ф. Бурносов – Донецьк, 1995. – 98 с.; Бурносов В. Ф. Шахтерские забастовки : истоки и итоги / В. Ф. Бурносов // Новыестраницы в истории Донбасса : статьи. – Донецьк, 1994. – Ч. 3. – С. 98–108.
 5. Сарбей В. Г. Традиції шахтарського Донбасу в історичному процесі демократизації / В. Г. Сарбей // Укр. іст. журн. – 1992. – № 6. – С. 40–46.
 6. Докашенко В. М. Соціально-політичні аспекти причин та наслідків літніх шахтарських страйків 1989 року / В. М. Докашенко // Нові сторінки історії Донбасу : зб. ст. – Донецьк, 2002. – Кн. 9. – С. 31–47.
 7. Баран В. К. Україна: новітня історія 1945–1991 / В. К. Баран. – Львів : НАН, Ін-т українознавства, 2003. – 667 с.
 8. Вугільний Донбас у другій половині ХХ століття / [В. М. Василенко, О. М. Данілін, З. Г. Лихолобова та ін.]; під ред. З. Г. Лихолобової. – Донецьк, 2001. – 317 с.
 9. Болбат Т. В. Політичне пробудження Східної України (1989 р.) / Т. Болбат // Схід. – 2007. – № 1. – С. 64–68.
 10. Кузіна К. В. Соціально-економічні процеси у монопрофільних шахтарських містах Донбасу (1950 – 1980-ті роки). / К. В. Кузіна, З. Г. Лихолобова. – Донецьк, 2010. – 335 с.
 11. Дряглін В. Масовий шахтарський страйк в Україні в липні 1989 року (причини, характер, основні риси і наслідки) / В. Дряглін // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. Український наук. журн. – 2009. – № 2. – С. 146–148.
 12. Агапов В. Л. Об организаторах и организованности шахтерской забастовки на Украине в июле 1989 г. / В. Л. Агапов // Наука. Релігія. Суспільство. – Донецьк : – 2006. – № 4. – С. 222–242; Агапов В. Л. Шахтарські колективи в умовах кризи 1976 – 1991 рр. / В. Агапов. – Донецьк, 2012. – 663 с.
 13. Березовский В. От движения рабочих – к рабочему движению / Березовский В., Кротов Н., Червяков В. // Диалог. – 1990. – № 14. – С. 54.
 14. Ледин И. Д. Рожденный июльскими грозами: к 20-летию создания Независимого профсоюза горняков / Ледин И. Д., Агапов В. Л., Белобрагин Н. В. – Павлоград ; Донецк, 2010. – С. 70.
 15. Левинсон А. Г. За пределами терпения : зимние заметки о жарком июле в Донбассе и Кузбассе / А. Г. Левинсон // Советский шахтер. – 1990. – № 3. – С. 7.
 16. Яроцкий Б. Организованный хаос / Б. Яроцкий // Советский шахтер. – 1991. – № 7. – С. 4.
 17. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. р - 2, оп. 15, спр. 1856, арк. 77, 154.
 18. Пеунов В. За межою терпіння / В. Пеунов // Вітчизна. – 1990. – № 1. – С. 156.
 19. Маркс К. Капітал. Критика політичної економії. Т.1. Процес виробництва капіталу / К. Маркс // К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори. – Т. 23. – К., 1963. – С. 405.
 20. Писарева И. А. Точка напряженности в шахтерском коллективе / И. А. Писарева, А. В. Чучалов // Рабочий класс и современный мир. – 1990. – № 4. – С. 139.
 21. Держархів Донецької обл., ф. р. 920, оп. 2, спр. 4241, арк. 86.
 22. Комаров В. А кому-то ни холодно, ни жарко / В. Комаров // Советский шахтер. – 1989. – № 12. – С. 3.
 23. Див.: Агапов В. Л. Партійно-державна політика щодо заробітної плати у вугільній промисловості у 1985–1990 рр. та її результати / В. Л. Агапов // Нові сторінки історії Донбасу : зб. статей. Кн. 22. – Донецьк, 2013. – С. 65–76.

24. Студенков А. А. Социальная оценка роли новых условий хозяйствования на шахтах / А. А. Студенков, А. В. Чучалов // Уголь Украины. – 1988. – № 9. – С. 13.
25. Див.: Агапов В. Л. Госпрозрахункові стосунки на українських шахтах у 1987 – 1990 рр.: впровадження, перепони, результати / В.Л. Агапов // Наукові записки історичного факультету Запорізького національного університету. Т. XXXVI. – Запоріжжя, 2013. – С.194–203.
26. Держархів Донецької обл., ф. 18, оп. 59, спр. 26, арк. 34.
27. Див.: Агапов В. Л. Партійно-державна політика щодо вугільної промисловості УРСР у 1976 – 1989 рр. / В.Л. Агапов // Історичні записки: зб. наук. праць. Вип. 38. – Луганськ, 2013. – С.6–18.
28. Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 136, спр. 182, арк. 59.
29. Підраховано за: О социальных проблемах шахтеров Донецкой области / Госкомстат УССР, Донец. обл. упр. статистики. – Донецк, 1990. – С. 25.
30. Воловодова Е. Истоки забастовки / Е. Воловодова // Вечерний Донецк. – 1989. – 28 июля.
31. Показатели экономического и социального развития Донецкой области. – С. 4.
32. Держархів Донецької обл., ф. р. 920, оп. 2, спр. 4241, арк. 125.
33. Мальцева Л. Л. Что привело к забастовке? / Л. Л. Мальцева, О. Н. Пуляева // Социс. – 1990. – № 6. – С. 41.
34. Держархів Донецької обл., ф. п.113, оп. 49, спр. 27, арк. 182.
35. Там само, арк. 186.
36. Держархів Дніпропетровської обл., ф. п.46, оп. 60, спр. 2, арк. 34.
37. Казун Ф. А. Ложняк. Дневниковые записи: в 2 ч. / Казун Ф. А. – Луганск, 2002. – С.32.
38. Держархів Донецької обл., ф. п.326, оп. 136, спр. 115, арк. 52.
39. Там само, ф. р. 920, оп. 2, спр. 4424, арк. 72.
40. Там само, ф. п. 68, оп. 52, спр. 3, арк. 102.
41. Там само, ф. п.587, оп. 43, спр. 35, арк. 114.
42. Там само, ф. п.566, оп. 58, спр. 2, арк. 20.
43. Мау В. А. Перестройка: Теория и политика / В. А. Мау // Вопросы экономики. – 1995. – № 2. – С. 23.
44. Держархів Донецької обл., ф. р. 2794, оп. 2, спр. 5979, арк. 35.
45. Там само, ф. р. 2794, оп. 5, спр. 13, арк. 1.
46. Там само, ф. п.18, оп. 61, спр. 7, арк. 67.
47. Геллер М. История России. 1917– 1995. [В 4 т.]. Т. 3 / М. Геллер. – М., 2001. – С. 270.
48. Ледин И. Д. Вказ. праця. – С. 130.
49. Держархів Донецької обл., ф. п. 425, оп. 66, спр. 29, арк. 173.
50. Там само, ф. п.79, оп. 50, спр. 2, арк. 48.
51. Состояние и перспективы рабочего движения в оценках его участников // Новые движения трудящихся: опыт России и других стран СНГ – М., 1992. – Ч.1. – С. 228.
52. Держархів Донецької обл., ф. п.79, оп. 50, спр. 2, арк. 31.
53. Там само, ф. п.68, оп. 52, спр. 3, арк. 20.
54. Там само, ф. п.326, оп. 136, спр. 158, арк. 64.
55. Мендел Д. Забастовка шахтеров: впечатления, коммент., анализ / Д. Мендел // Социс. – 1990. – № 6. – С. 64.
56. Держархів Донецької обл., ф. р. 2794, оп. 2, спр. 6121, арк. 156.
57. Держархів Луганської обл., ф. п.179, оп. 77, спр. 70, арк. 109.
58. Держархів Донецької обл., ф. п.436, оп. 45, спр. 8, арк. 106.

59. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 32, спр. 2668, арк. 63.
60. Держархів Донецької обл., ф. 326, оп. 136, спр. 7, арк. 14.
61. Там само, ф. п.18, оп. 61, спр. 7, арк. 67.
62. Там само, ф. п.326, оп. 136, спр. 254-а, арк. 47.
63. ЦДАВО України, ф. р. - 2, оп. 15, спр. 1856, арк. 86.

Надійшла до редакції 19.05.2014 р.

ББК Ч 514 (4УКР) 90

ЗИМОВІ ВИДИ СПОРТУ У САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ІНВАЛІДІВ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

В.С.Смирнов

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено аналіз участі інвалідів у зимових видах спорту в умовах незалежної України. Подано аналіз кількості учасників, видів змагань, а також кількості отриманих винагород на зимових Параолімпійських і Дефолімпійських іграх. Приділено увагу розвитку зимових Спеціальних Олімпійських ігор. Зроблено висновок про те, що участь інвалідів у спортивних змаганнях є основним шляхом подолання проблем не тільки в українському суспільстві, а й в усьому світі.

Ключові слова: інваліди, зимові види спорту, Параолімпійські ігри, Дефолімпійські ігри, Спеціальні Олімпійські ігри.

У сучасному світі спортивний рух інвалідів допомагає вирішувати державі такі соціальні проблеми, як фізична реабілітація та соціальна адаптація інвалідів, підвищення їх якості життя шляхом подолання різних психологічних та суспільно-культурних перепон, підвищення відчуття соціальної значущості, розвитку мотивацій та спонукання до активності, досягненню певних результатів та самовдосконаленню. Тому вивчення історії участі українських інвалідів у зимових видах спорту має як політичну, так і наукову актуальність.

Більшість досліджень присвячені проблемам медичної та соціальної реабілітації, адаптивному фізичному вихованню, лікувальній фізичній культурі, фізичній реабілітації інвалідів та проблемам теорії і методики тренування в окремих видах інвалідного спорту. Серед них слід згадати праці Г. А. Апанасенка [1], Т. П. Вісковатової [2], В. В. Клапчука [3], В. І. Дубровського [4], Ю. А. Бріскіна [5].

Разом із тим, сьогодні у світовій науково-методичній літературі, в сучасних інформаційних мережах міститься чимало науково-методичної інформації щодо розвитку спортивного руху серед інвалідів, яка майже не використовується українськими фахівцями і не введена до науково-інформаційного обігу. Дане дослідження є однією з перших спроб вивчити та узагальнити історію участі українських інвалідів-спортсменів у зимових іграх олімпійського руху в умовах незалежності.

Вивчення та аналіз інформаційних джерел дозволяють зробити висновок про неповне висвітлення участі українських спортсменів-інвалідів у міжнародних змаганнях із зимових видів спорту та необхідності подальшого комплексного дослідження даної проблематики.

Інваспорт є невід'ємною частиною світового спортивного руху, який має